

УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1939 – 1945 РР.

Мета: - визначити хронологічну послідовність подій, основні періоди ДСВ та ВВВ на укр.. землях, співвіднести їх з подіями в країнах Європи та світу; розкрити зміст радянсько-німецьких договорів 1939р. та наслідки підписання їх для УРСР; характеризувати політику радянської ново приєднаних територій; розкрити зміст плану «Барбароса», процес окупації України, причини поразок ЧА у 1941р., мобілізаційні заходи;

- розвивати навички аналізу історичних фактів та роботи з історичним документами; вміння виділяти головне; формування навичок по виявленню причинно-наслідкових зв'язків між історичними подіями; ;

- сприяти формуванню національної свідомості студентів, їх історичної пам'яті, пошани до державотворчих традицій в Україні.

Обладнання: конспект, зошити, карта, підручники, відеофільм.

Тип заняття: вивчення нового матеріалу.

Між предметні зв'язки: культурологія, всесвітня історія, політологія.

Структура заняття:

I. Організаційний момент.

Вітання, перевірка студентів на готовність до заняття.

II. Мотивація та актуалізація опорних знань і вмінь учнів.

Метод: частково-пошуковий; бесіда.

- До складу яких держав входили укр.. землі ?
- Коли відбувся такий розподіл?
- Чому він відбувся?
- Порівняйте життя укр.. земель в складі цих країн?

III. Вивчення нового матеріалу.

Метод: репродуктивний, частково-пошуковий, проблемний, пояснювально-ілюстративний; бесіда, лекція.

1. Радянсько-німецький пакт про ненапад 23.08.1939р. і таємний протокол. «Визвольний похід» Червоної армії та західноукраїнські землі.
2. Окупація України німецькими загарбниками.
3. Початок визволення України.
4. Визволення Правобережної та Західної України.
5. Участь українців в завершальних операціях ДСВ. Наслідки ДСВ для України.

IV. Закріплення матеріалу.

Метод: репродуктивний, частково-пошуковий.

У. Підсумки заняття.

VII. Домашнє завдання:

1. Вивчити конспект.
2. Зробити домашню самостійну роботу.
3. Підготуватись до перевіркової роботи.

VIII. Теми для рефератів:

1. Характеристика основних битв під час ВВВ на Україні. .

ПОНЯТТЯ:

«План «Барбароса». Депортація. Друга світова війна. Евакуація. Мобілізація. Пакт. Пропаганда. Радянізація. Рух Опору. «Східний вал».

ДАТИ:

1. 23.08.1939 – пакт ріббентропа – Молотова
2. 01.09.1913 – 02.09.1945 – ДСВ
3. 17.09.1939 – Визвольний похід ЧА
4. 22.06.1941 – 09.05.1945 – ВВВ
5. 14.10.1943 – визволення Запоріжжя
6. 06.11.1943 – визволення Києва
7. 28.10.1944 – визволення України

ПЕРСОНАЛІЇ:

- Молотов, Шухевич, Стецько, Сабуров, Руднев, Ковпак, Строкач, Малиновський, Яценко.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Радянсько-німецький пакт про ненапад 23.08.1939р. і таємний протокол. «Визвольний похід» Червоної армії та західноукраїнські землі.
 - Бойко О. Історія України. – К., 2003, - с. 448- 458;
 - Смолій В. Історія України: нове бачення. – К., 1995.– с. 307 – 311.
2. Окупація України німецькими загарбниками.
 - Бойко О. Історія України. – К., 2003, - с. 458 – 465;
 - Смолій В. Історія України: нове бачення. – К., 1995. – с. 311 - 317.
3. Початок визволення України.
 - Бойко О. Історія України. – К., 2003, - с. 481 - 484;
 - Смолій В. Історія України: нове бачення. – К., 1995.– с. 321 – 325.
4. Визволення Правобережної та Західної України.
 - Бойко О. Історія України. – К., 2003, - с. 388 - 401;
 - Смолій В. Історія України: нове бачення. – К., 1995. – с. 321-325.
5. Участь українців в завершальних операціях ДСВ. Наслідки ДСВ для України.
 - Бойко О. Історія України. – К., 2003, - с. 481 - 484;

1. Радянсько-німецький пакт про ненапад від 23.08.1939р. і таємний протокол до нього. «Визвольний похід» Червоної армії та західноукраїнські землі.

Напередодні ДСВ СРСР опинився в центрі міжнародних відносин. Від його позиції залежав їх подальший хід. Прихильності СРСР домагалися як Великобританія з Францією, так і Німеччина. Перед СРСР постала проблема остаточного вибору орієнтира. На думку Сталіна:

- союз з ВБ та Фр., у кращому випадку, принесе напружені відносини з Німеч. (головний торговельний партнер СРСР), а в гіршому – війну з нею.
- союз з Німеччиною залишав би СРСР на певний час осторонь світового конфлікту і давав можливість втрутитись у нього в зручний момент; також можна було розраховувати на припинення бойових дій з Японією, на яку як союзник могла вплинути лише Німеччина, і на територіальні придбання за рахунок Польщі, Прибалтики, Фінляндії та Румунії.

Німеччина була згодна на це, або тільки вивести СРСР із гри та розв'язати собі руки для агресії проти Польщі, а згодом проти країн Заходу.

23.08.1939р. у Кремлі було підписано пакт про ненапад між двома країнами. Цей документ, увійшов в історію як **«пакт Ріббентропа - Молотова»** передбачав зобов'язання сторін утримуватися від агресивних дій стосовно одна одної чи будь-яких інших дій спільно з третіми державами, які б загрожували інтересам однією зі сторін, що домовлялися.

Окремою частиною радянсько-німецького договору став **таємний протокол**, що передбачав розмежування сфер обох держав у Східній Європі:

I. до Німеччини: Литва; Західна Польща по річках Нарев, Вісла, Сян.

II. До СРСР: Фінляндія; Латвія; Естонія; Східна Польща; Бессарабія.

Т.ч. таємний протокол торкався укр. земель, що входили до складу Польщі.

Наслідки підписання цього документу:

- ✓ Домовленість між СРСР та Німеччиною розв'язали руки останній для агресії проти Польщі і тим самим поклали початок ДСВ.
- ✓ СРСР уникнув війни на два фронти.
- ✓ Німеччина отримала шанс спершу захопити Європу, а потім СРСР.

1.09.1939р. нім.війська завдали удару по Польщі. Упродовж першого тижня війни організований опір польської армії було зломлено. Проте окремі польські частини продовжували чинити опір, а іноді навіть домагались окремих перемог. Це не могло змінити стратегічної обстановки. Польща війну програла. Її союзники ВБ та Франція, хоча й оголосили війну Німеччині, але реальних дій, так і не здійснили.

3, 5, 8, 12 вересня 1939р. Гітлер звертався до Сталіна з вимогою розпочати бойові дії проти Польщі. **Але радянське керівництво відповідало, що в потрібний час йому «обов'язково доведеться .. почати конкретні дії. Але ми вважаємо, що цей момент поки що не настав», а « поспішність може зіпсувати справу і сприятиме згуртованості ворогів».**

Позиція рад. керівництва продиктована небажанням видаватися в очах світової громадськості агресором, воно очікувало падіння польської держави.

Така позиція СРСР спонукала німецьке командування до розв'язання «польського питання» без СРСР. Німецькі війська перетнули лінію, вказану в таємному протоколі, і просунулись далі на схід, підійшовши до Львова, Бреста, а також почали більш детально розглядати питання створення в Галичині Української держави, спираючись на ОУН, яка мала організувати анти польське повстання. Також нім. розвідкою (Абвером) у складі німецької армії було створено український легіон під командуванням Романа Сушка.

За таких умов 14.09.1939р. радянське керівництво повідомило, що Червона Армія готова розпочати бойові дії проти Польщі.

Т.ч., пакт Ріббентропа-Молотова сприяв розв'язанню ДСВ, а західноукраїнські землі опинилися у сфері впливу СРСР. Подальша їхня доля стала залежить від СРСР.

Коли поразка Польщі стала неминучою, рад. керівництво створило:

- Білоруський фронт, командуючий – Ковальов М.;
- Український фронт, командуючий С. Тимошенко.

Їх задача : перетнути рад.-поль. кордон, взяти під контроль рад. зону впливу.

Наступ радянських військ для польського командування був настільки **несподіваним**, що головнокомандуючий польською армією Риз-Смігла віддав наказ: « ... з Радами бойові дії не вести, лише у випадках з їх боку роззброїти наші частини. Задачі для Варшави і Модліна, які повинні захищатися від німців, без змін. Частини, до розташування яких підійшли Ради, повинні вести з ними переговори з метою виходу гарнізонів до Румунії або до Угорщини»

Та сутичок уникнути не вдалося. Поляки це розцінили як «удар в спину».

Взагалі втрати Червоної армії під час «визвольного походу» склали:

795 убитими; 59 зниклими безвісті; 2019 пораненими.

У полон до Червоної армії потрапило:

- 452 500 польських солдатів та офіцерів;
- більша частина з них була відпущена;
- 125 400 опинилися у таборах

Наступ Червоної Армії був стрімким і почався 17.09.1939р.. Головною метою Українського фронту було якнайшвидше оволодіти Львовом. Такої ж мети дотримувались і німецькі війська, які на 18.09.1939р. оточили місто з трьох сторін. 19.09.1939р. між німецькими та радянськими частинами через непорозумінні стався бій, у якому з обох сторін були втрати. Зрештою після переговорів німецькі війська біли відведені від міста, а **22.09.1939р.** Львів був зайнятий радянськими військами. Польський гарнізон не чинив опору Червоній Армії. Того ж дня у Бресті, Гродно, Пінську, Перемишлі відбулися спільні паради радянських та німецьких військ на честь перемоги над Польщею.

Плануючи напад на Польщу, рад. керівництво прагнуло знайти **пропагандистське обґрунтування цієї акції**: пригнічене становище укр. та білорусів у Польщі та їхнє беззахисне становище після розпаду Польщі. Також наступ рад. військ співпав із від'їздом поль. уряду до Румунії.

Під час «походу» Червона Армія зайняла територію меншу, ніж передбачалося таємним протоколом. Для врегулювання питань кордону в

Москві розпочались переговори, які завершилися підписанням **28.09.1939р.** Договору про дружбу та держ. кордони і двох таємних протоколів до нього:

- Остаточо поділено сферу впливу у Східній Європі й встановлено спільний радянсько-німецький кордон.
- Ліквідовувалась Польська держава.
- Встановлювався кордон по «лінії Керзона».
- Сферою впливу СРСР стала Литва в обмін на пол. землі (до Німеччини).
- Приєднала Західну Білорусь до БРСР.
- У сферу німецького впливу потрапили частково полонізовані українські етнічні землі – Холмщина, Підляшшя, частина Полісся, Посяння, Лемківщина, на яких проживало майже півмільйона українців.
- У результаті поділу Польщі до СРСР відійшло 51,4% її території з 37,1% населення.

Включення до складу УРСР Північної Буковини та придунайських земель.

29.03.1940р. Молотов, виступаючи на сесії ВР СРСР, заявив, що « у нас немає пакту про ненапад з Румунією. Це пояснюється наявністю невирішеного суперечливого питання щодо Бессарабії, захоплення якої Румунією СРСР ніколи не визнавав, хоча ніколи і не ставив питання повернення Бессарабії воєнним шляхом».

Ця заява занепокоїла румунське керівництво, яке намагалося знайти підтримку з боку Німеччини. Та остання, будучи зайнятою війною на Заході Європи, заявила, що «проблема Бессарабії Німеччину не цікавить – це справа самої Румунії». Початок німецького наступу у Франції прискорив дії рад. керівництва. Конкретні радянські воєнні приготування для вирішення «Бессарабського питання» розпочалися 9.06.1940р. Радянський нарком В. Молотов **26.06.1940р.** вручив румунському послу ноту ультимативного характеру з вимогою передати СРСР Бессарабію та Північну Буковину. Румунія, яка розуміла безперспективність опору, змушена була погодитись з вимогою. **28.06.1940р.** рад. війська Південного фронту перейшли Дністер і встановили контроль над територіями.

Для узаконення рад. режиму в Зах. Україні **22.10.1939р.** було проведено вибори до **Народних Зборів**, які прийняли Декларацію про виходження Західної України до складу СРСР і воз'єднання її з УРСР.

У листопаді 1939р. сесії ВР СРСР та УРСР ухвалили відповідні закони.

На території *Західної України*, було створено шість областей: Львівську; Станіславську; Волинську; Тернопільську; Рівненську; Дрогобицьку.

Оформлено включення до УРСР та СРСР Пів. Буковини і Бессарабії.

2.08.1940р. за рішенням УІІ сесії ВР СРСР:

- ✓ було утворено Молдавську РСР;
- ✓ території Північної Буковини та Хотинського повіту Бессарабії утворено Чернівецьку область й передано до складу УРСР.
- ✓ на території Південної Бессарабії в грудні 1940р. утворено Ізмаїльську область, до складу якої увійшли Акерманський та Ізмаїльський райони.

Т.ч. – населення УРСР збільшилося на 8,8 млн. осіб, всього 41, 6 млн.

- територія розширилася до 565 тис. кв. км.

З приєднанням з.у.з. розпочалася **радянізація**, тобто насадження в усіх сферах життя вироблених за роки рад. влади стратегічних напрямків: індустріалізації; колективізації; культурної революції; масові репресії.

У процесі радянізації західноукраїнських земель виділяють два етапи:

1. до весни 1940р. режим зовні зберігав демократичність, а реформи зустрічали підтримку населення;
2. з весни 1940р. відбувається поглиблення соціалістичного змісту перетворень, що супроводжується масовими репресіями через неприйняття цих перетворень більшістю місцевого населення.

Заходи, які зустріли підтримку:

1. ліквідація польського держапарату;
2. конфіскація земель великих землевласників;
3. націоналізація торгівлі та промисловості (ці галузі перебували здебільшого в руках поляків та євреїв);
4. українізація та зміцнення системи освіти :
 - кількість шкіл збільшилася до 6,5 тис. з одночасним скороченням польських;
 - у Львівському університеті, який було перейменовано на честь І.Франка, політехнічному та інших інститутах, училищах мовою викладання стала українська.
5. розвиток системи соціального забезпечення, особливо охорони здоров'я.

Заходи, які викликали невдоволення:

1. заміна польських чиновників на місцевих комуністів та людей, присланих з інших регіонів СРСР;
2. насильницька колективізація (на червень 1941р. у колгоспи було об'єднано 15% господарств);
3. тиск на церкву;
4. розгром політичних партій і громадських об'єднань, у тому числі таких шанованих у народі, як НТШ, «Просвіта» тощо.
5. масові репресії;
6. націоналізація підприємств (зниження їх ефективності).

Після зайняття краю Червоною Армією практично відразу розпочалися репресії. Серед українців раніше за інших зазнали репресій активісти політичних партій. Єдиною організованою силою опору залишалась ОУН.

Весною 1940р. режим розпочав широкомасштабні репресії:

- з осені 1939р. до осені 1940р. у Західній Україні було репресовано як політично неблагонадійних і депортовано (насильно виселені) близько 10% населення (318 тис. родин, близько 1, 2 млн. осіб).Смертність серед депортованих склала 16%. Виселяли до Сибіру та Казахстану.
- Десятки тисяч людей перейшли на польські території, окуповані німцями.

- Людей переслідували без суду і слідства, але з метою залякування населення інколи проводилися показові процеси (Львівський процес у січні 1941р. над 59 членами ОУН).

2. ОКУПАЦІЯ УКРАЇНИ НІМЕЦЬКИМИ ЗАГАРБНИКАМИ.

Україна в планах Німеччини - це був ласомий шматок: - великі людські ресурси; природна сировина; родючі землі; стратегічне розташування.

22.06.1941р. о 3-й годині 30 хвилин Німеччина напала на СРСР без оголошення війни. Її війська перейшли державний кордон, що простягнувся від Льодового океану до Чорного моря, і почали наступ вглиб території СРСР. Одним із перших об'єктів агресії стала Україна.

Союзники Німеччини : Фінляндія; Угорщина; Румунія; Італія.

Вони прагнули: розгромити ЧА та знищити СРСР як незалежну державу.

План «Барбаросса» - ідея блискавичної війни; швидке просування танкових дивізій проти радянських військ, їх оточення і знищення.

Україну планувалося захопити вже у перші тижні війни.

На Україну наступала група армій «**Південь**» у складі 57 дивізій і 13 бригад, завдання якої було розгромити радянські війська на Правобережжі, форсувати Дніпро, наступати на Донбас і Крим.

Водночас **румунські війська** завдавали допоміжного удару на півдні – через Молдавію, південні райони Правобережжя, Крим.

Спочатку війни радянські війська в Україні були об'єднані в два фронти: Південно-Західний (Кирпонос) і Південний (Тюленев). У них брали участь моряки Дунайської і Пінської флотилій та Чорноморського флоту.

23.06.1941р. берлінське радіо повідомило на весь світ: «Німецькі війська на всій протяжності східного фронту ведуть успішні воєнні операції проти переважаючих за чисельністю радянських військ. Наш наступ почався з ураганного вогню важкої артилерії. Потім наша доблесна піхота перейшла у наступ і швидко, відповідно до планів нашого командування, просувається у глиб території Радянської Росії, змітаючи все на своєму шляху... Російські війська у більшості знищені або розсіяні і безладно відступають».

За кілька хвилин танкові та моторизовані частини гітлерівської армії переткнули кордон СРСР. Ворожа авіація завдала удару по містах і важливих промислових центрах країни. Були піддані бомбардуванню військові аеродроми, на яких німецька авіація знищила 1200 радянських літаків, переважно нових моделей. Німці панували у повітрі.

З перших годин війни німці зустріли відчайдушний опір військ Півд-Зах. фронту. Прикордонники **Рава-Руського** укріпленого району, протягом **22-26.06.1941р.** стримували шалені атаки п'яти ворожих піхотних дивізій.

Перший удар німців прийняли прикордонні застави та невеликі гарнізони ще недобудованих прикордонних укріплень. Радянські солдати і офіцери героїчно виконували свій обов'язок. «Жодна прикордонна застава, жоден гарнізон дотів не залишив своїх позицій під натиском переважаючих сил ворога» - полководець **Баграмян**.

«Ніде, ніколи ми не бачили такої стійкості, такої воєнної завзятості. Ми вже обходили вогневу точку, йшли далі, проте ніяка сила не могла зрушити двох-трьох

прикордонників з їхніх позицій. Вони йшли на смерть, але не відступали. У моєму батальйоні було тоді 900 чоловік. Лише вбитими ми втратили 150. Понад 100 дістали поранення...»

11 діб вела бій в оточенні 13-та застава **Володимир-Волинського прикордонного загону** на чолі з лейтенантом О.В. Лопатіним. З 73 прикордонників живими залишилось 3. Та прикордонники не могли затримати стрімкого просування німецьких мотомеханізованих частин.

Рад. військово-повітряні сили раптовими і влучними ударами нім. авіації були, по суті, виведені з ладу. Адже тільки у перший день війни було знищено майже 1200 літаків першої лінії. Ветеран війни **З.Балюк згадував:** «Дістався аеродрому, коли його ще бомбили фашисти. На брючному польоті вони запалили наші літаки, які стояли «під ліній очку», як на параді. А пілоти в цей час були у Львові, відпочивали. Згоріли всі машини до одної».

У районі Леско-Глинне-Постолів-Тальни радянські воїни в оточених ворогом дотах вели бої аж до початку липня, стримуючи наступ 454-ї охоронної дивізії. Один із штабних офіцерів цієї дивізії зазначив, згадуючи бої: щоб придушити в 1940р. французькі доти, німецьким артилеристам треба було зробити 4-5 пострілів, а в Леско для такої операції потрібно було випустити 150 снарядів. Після тижневих боїв **командування згаданої дивізії повідомило в штаб 17-ї армії :** «Росіянин виявився витривалим воїном. Навіть залишившись один, він продовжує битися до останку, ведення бою таке ж уміле, як і будівництво позицій».

З 23 по 29.06.1942р. в районі Луцьк-Броди-Рівне-Дубно тривала найбільша танкова битва початкового періоду війни, в якій з обох боків брали участь близько 2 тис. бойових машин. Підкоряючись прийнятій без урахування обстановки директиві Сталіна, що вимагала «оточити і знищити» ворожі війська, контрнаступ проти 1-ї німецької танкової групи повели вісім застарілих механізованих корпусів. Хоча ворог і зазнав певних втрат, війська фронту вже на початку липня залишилися, по суті, без танків. Німці окупували Дрогобич, Львів, Луцьк, Рівне, Ковель тощо.

Спроба зупинити противника на старому державному кордоні не вдалася. Німецькі війська прорвали оборону Південно-Західного фронту в районі **Новоград-Волинський-Шепетівка . 11.07.1941р.** по Житомирському шосе вони підійшли до р. Ірпінь, що протікала за 15 км. від Києва.

У хаосі початкового етапу війни воїни Червоної армії не мали змоги виконати свого військового обов'язку. Не вистачало навіть гвинтівок. Було чимало випадків, коли деморалізовані командири великих з'єднань втрачали контроль над подіями і навіть кидали війська напризволяще. Все це призвело до величезних втрат. До середини липня Південно-Зах. фронт втратив 2648 танків з 4200. В авіаційних частинах до 11.07. залишалось всього 249 літаків.

Оборона Одеси 5.08.1941р. – тривала 73 дні – 15.10.1941р.

Під Одесою на деякий час окупанти були зупинені. Це велике місто, важливий промисловий центр і порт захищала Окрема Причорноморська армія, 51 армія, підтримувані Чорноморським флотом. На правому фланзі Південного фронту противник прорвав оборону радянських військ і оточив

частини 6-ї та 12-ї армій у районі **Умані**. Війська зазнали тяжких втрат. Були вбиті чи полонені десятки тисяч солдатів і офіцерів.

Оборона Києва 7.07.1941р. - тривала 72 дні - 19.09.1941р

До військ Південно-Західного фронту, що обороняли Київ, влилося:

- 200 тис. жителів міста;
- 90 тис. добровольців поповнили народне ополчення і винищувальні батальйони;
- 160 тис. чоловік працювало на будівництві оборонних споруд.

Нацисти прорвалися до **Дніпра**. 18.08. радянські війська, висадивши в повітря греблю Дніпрогесу, відійшли на лівий берег Дніпра в Запоріжжі, а через тиждень залишили **Дніпропетровськ**. На деякий час Дніпро став лінією фронту, яку німецькі війська не могли подолати. Сили вторгнення було сковане й на інших стратегічних напрямках, у тому числі під Ленінградом і Смоленськом. За таких обставин командування вермахту стало шукати нових шляхів просування в глиб радянської території. Було вирішено спрямувати 2-у польову армію і 2-у танкову групу Гудеріана, які раніше діяли у складі групи армій «Центр», на допомогу групі «Південь». 18.08.1941р. війська Гудеріана захопили **Стародуб** і увійшли на територію України.

10.10.1941р. вони були вже в **Чернігові**. Одночасно в районі Кременчука, де був стик Пів.-Зах. і Південного фронтів, німецькі війська прорвали оборону радянських військ на Дніпрі й захопили на лівому березі плацдарм. 12.09.1941р. танкові війська армії Клей ста почали наступ по тилах Пів.-Зах. фронту на північ, на зустріч танковим з'єднанням Гудеріана.

4 армії Південно-Зах. фронту опинилися в оточенні в районі Києва.

Командування фронту відчувало наближення поразки. 11.09.1941р. начальник штабу Південно-Західного фронту Тупіков доповів начальнику Генерального штабу Шапошникову: «Початок зрозумілої для вас катастрофи – справа двох днів». Але Сталін відмовився дати згоду залишити Київ. Лише пізно ввечері 17.09.1941р. Ставка дозволила відступати. 19.09.1941р. німці зайняли Київ. Війська фронту розбилися на численні загони і групи, кожна з яких самостійно виривалася з оточення. Тисячі солдатів та командирів загинули, більшість особового складу фронту – понад 665 тис. – потрапила до фашистського полону. Доля фронту спіткала і його командування. Штабна колона була оточена біля урочища Шумеки на Полтавщині. В бою загинув командуючий фронту Кирпонос, член військової ради Бурмистенко, начальник штабу фронту генерал Тупіков. Трагедія Південно-Західного фронту була однією з найбільших невдач Червоної Армії у 1941р.

З великими зусиллями вдалося відновити Південно-Західний фронт, який зайняв оборону на лінії **Ворожба – Лебедин – Красноград -Новомосковськ**. Маршала Тимошенко було призначено новим командуючим фронтом. Стримати подальший наступ німецьких військ ослаблені радянські частини були не в змозі. 25.10.1941р. був здан **Харків**.

На кінець жовтня 1941р. Південно-Західний фронт закріпився на лінії **Вовчанськ – Балаклея – Красний Лиман**.

Війська Південного фронту змушені були також відступати, зупинивши противника лише за 50 км. від **Ростова-на-Дону**. На цих рубежах радянські війська утримувалися до літа 1942р.

Наприкінці вересня 1941р. різко погіршилося й становище тих частин Південного фронту, які діяли в південних областях України. Захопивши плацдарм на лівому березі Дніпра в районі Каховки, німці завдали удару в напрямку Криму і вийшли на **Чонгарський півострів**.

Одеса опинилася в глибокому тилу німецьких військ. Забезпечувати оборону міста стало дуже важко. 30.09.1941р. Ставка вирішила евакуювати війська Одеського оборонного району на Кримський півострів. Евакуація була проведена з 1 по 16 жовтня.

Частини Приморської армії – близько 90 тис. бійців – зайняли позиції в **Криму**. Але утримати Крим радянські війська не змогли. 29.10.1941р. противник прорвав фронт, який обороняли Окрема Приморська і 51-а армії. Приморська армія відступила до Севастополя, а 51-а – на Керченський півострів. 16.11.1941р. під тиском противника війська 51-ї армії залишає Крим і евакуюється на **Таманський півострів**.

Т.ч. протягом літа-осені 1941р. німецькі війська та їх союзники, долаючи опір Червоної Армії, захопили всю Правобережну і більшу части ну Лівобережної України та Крим. Не окупованими в Україні залишилися лише східні райони Харківської області, частина Донбасу та Севастополь.

Мобілізаційні заходи в 1941р. в Україні. Евакуація.

I. Воєнний стан – військові власті одержали надзвичайні повноваження: всі справи; й ті, що не стосувалися питань оборони, громад. порядку і держ. безпеки, передавалися до **військових трибуналів**.

Мета – утримати країну під контролем радянської влади.

II. Мобілізаційні заходи – початок мобілізації засобів та ресурсів;

- призив до Вітчизняної війни проти окупантів;
- 30.06.1941р. Директива ДКО зосереджувала всю повноту влади в СРСР;
- за три місяці війни з України було мобілізовано 2 млн. чоловік;
- понад 2 млн. працювало на будівництві оборонних споруд;
- з добровольців формувалися загони народного ополчення, які разом з регулярними військами вели бої проти фашистів;
- з добровольців – винищувальні батальйони, які виловлювали диверсантів-парашутистів;
- перебудова народного господарства на воєнний лад;
- збільшення робочого дня;
- відмінялися відпустки;
- вводилися обов'язкові понаднормові роботи;
- збільшення темпів хлібозаготівель.
- **III. Евакуація** – вивезення майна та людей з окупованих територій.
- вивіз підприємств, заводів, фабрик;
- евакуація колгоспів та радгоспів;
- наукові та культурно-освітні заклади;
- державні установи;

- людей.
- ✓ **Рада з евакуації СРСР**, яку очолив перший секретар ВЦРПС **Швейник**.
- ✓ В Україні керувала комісія на чолі із **Жилою**.
- на схід виїхало понад 4 млн. робітників, селян та службовців; вивезено понад 550 підприємств; 30 тис. тракторів; 125 млн. пудів зерна; 6 млн. голів худоби; Академія наук УРСР; 70 ВУЗів; 50 театрів; те що не можна було вивести, підлягало знищенню (шахти, ГЕС тощо); у деяких місцях знищувалося все, в тому числі вкрай необхідне для виживання населення на окупованій території.

Т.ч., через хибну воєнну доктрину, відсутність завчасно складених планів евакуації (воювати збиралися на чужій території) внесли дезорганізацію в процес евакуації. Тож до рук противника потрапили великі матеріальні цінності й об'єкти стратегічного характеру.

Після розгрому військ Пів.-Зах. фронту основні сили противник кинув на Москву. З **30.09.-5.12.1941р. під Москвою** тримали оборонні бої. 5-6.12.1941р., сконцентровані під Москвою рад. війська, почали контрнаступ, розгромивши противника і відкинувши його на 100-250 км. на захід.

Поразка німців переросла у загальний наступ Червоної Армії на всіх стратегічних напрямках, у тому числі на Південно-Західному, де були зосереджені війська Південного, Південно-Західного і Брянського фронтів. Наступ в Україні передбачав - розгром противника в районі Харкова і Краснодара, очищення від окупантів Донбасу, удар на Павлоград і захоплення переправ через Дніпро в районі Дніпропетровська та Запоріжжя. Одночасно планувалося вести операції в Криму.

Події засвідчили нереальність і безпідставність цих планів.

Зірвалася операція по звільненню Криму. Радянські війська здійснили в умовах штормової погоди й панування в повітрі ворожої авіації 25.12.1941р.-2.01.1942р. Керченсько-Феодосійську десантну операцію та очистили від противника Керченський півострів, але були зупинені на Ак-Монайських позиціях.

Блокада із суші Севастополя, яка розпочалася ще 30.10.1941р., не була ліквідована. Постачання міста здійснювалося лише морським шляхом.

18.01.1942р. почався наступ військ суміжних флангів Південно-Західного і Південного фронтів. Вони прорвали оборону противника на ділянці Балаклея – Красний Лиман, просунулися на захід вглиб на 90 км. У результаті наступу утворився **Барвінківський виступ**. На більше не вистачило сил. Прориву до Дніпро, розгрому донбаського і харківського угруповань противники не сталося. Німецька група армій «Південь» безперервними контратаками створювала постійну загрозу флангам і тилам наступаючих радянських військ.

Т.ч. ЧА не досягла мети і на інших напрямках. Німеччині до весни 1942р. вдалося компенсувати втрати, й збільшила загальну чисельність військ на Східному фронті. В той же час можливості й ресурси радянських військ унаслідок зимового наступу були вичерпані, а резерви ще не підготовлені. До того ж противнику вдалося дезінформувати рад. владу щодо своїх цілей у

наступальній операції. Ставка чекала нового удару не на півдні, а на московському напрямку, куди й були кинуті необхідні для його відбиття сили. Інші регіони, в тому числі України, були послаблені.

У такому ослабленому складі рад. командування готувало наступ в Україні Півд.-Зах. і Півд. фронтів. Розпочався він 12.05.1942р. ударами з північного боку Барвінківського виступу в напрямку Мерефа – Харків і з північного сходу – на Вовчанськ – Харків. Однак розвинути успіх рад. командування не зуміло. Район з якого завдавався головний удар, було обрано невдало. Зосередивши великі сили, противник прорвав оборону військ Півд.-Зах. напрямку й завдав флангових ударів рад. військ. Ген. штаб запропонував припинити операцію і відвести війська. Однак Сталін і Тимошенко не прислухалися до цієї поради. Лише 19.05.1942р. Ставка прийняла рішення про припинення наступу. Але виправити ситуацію не вдалося – радянські війська на Барвінківському виступі були оточені. Бої тривали до 29.05.1942р. Лише невеликим групам з боями пощастило вийти з оточення. В полон потрапило 240 тис. солдатів і командирів.

Незважаючи на суттєву перевагу над противником - полуторну в гарматах і мінометах і майже подвійну в танках – командування Кримським фронтом не зуміло розгорнути наступ. Скориставшись цим, 8.05.1942р. німецькі війська завдали контрудару. **19.05.1942р. вони оволоділи Керчю.** Частина наших військ була евакуйована через Керченську протоку на Таманський півострів. Протягом травня рад. в-ка втратили 200 тис. чоловік. Німці захопили: бойову техніку, озброєння, продовольства, спорядження. Ворог здобув серйозне підкріплення в той час, коли сили захисників міста Севастополь танули. Після 250-денної оборони місто було сдано.

22.07.1942р. рад. війська залишили місто Свердловськ Ворошиловградської області = вся Україна опинилася під окупацією.

Причини поразки Червоної Армії.

1. Рад. кер-во не вжило заходів підготовки рад. військ для відсічі ворога.
2. Постійне мусування тези, що пакт про ненапад є гарантією мирних відносин з Німеччиною, дезоріентувало армію і народ (заява ТАРС від 14.06.1941р., в якій версія про підготовку Німеччини до нападу на СРСР називалася провокаційною).
3. Серйозні прорахунки були допущені у визначенні напрямку головного удару ворога. (СРСР вважав – це Україна, а план «Барбаросса» - Москва).
4. Значний бойовий досвід німців, ведення сучасних мобільних бойових дій із застосуванням значної кількості танків і літаків.
5. Невдале розташування рад. військ для оборонних боїв. Розташування рад. військ 3 ешелонами (57, 52, 62 дивізії) призвело до того, що з'єднання вступали у бій по черзі =можливість розбити їх частинами.
6. Рад. війська не готувалися до оборонних боїв - «малою кров'ю і на території ворога».
7. На новому кордоні не було завершено будівництво оборонних споруд.
8. Репресії в армії призвели до винищення кращих командних кадрів ЧА.
9. Війська не були вчасно приведені у бойову готовність.

10.Авіація була зосереджена на основних аеродромах, а не на польових, що призвело до величезних втрат на початку війни.

3. ПОЧАТОК ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

Восени 1942р. на Волзі в районі Сталінграда розгорнулася одна з найбільших з початку ДСВ битв. 19.11.1942р. війська Південно-Західного фронту і правого крила Донського фронту пішли в контрнаступ на південний захід. Назустріч їм з півдня рухалися війська Сталінградського фронту. **23.11.1942р. ці фронти з'єдналися, в результаті 330-тисячне угруповування противника опинилося в оточенні.**

Війська Донського фронту продовжували бої з оточеними, а Південно-Західний і Південний (31.12.1942р. Сталінградський фронт було перейменовано на Південний) повели наступ на захід.

02.02.1943р. оточені німецькі війська здалися. Перемога над Сталінградом змінила обстановку на фронті на користь СРСР. Захопивши стратегічну ініціативу, Червона Армія утримувала її до кінця війни.

Кінець грудня 1942р. став початком вигнання німців з території України. Першим населеним пунктом, очищеним від фашистів, було **село Півнівка Мілоського району Луганської області.**

Продовжуючи наступ, у середині лютого 1943р. війська **Південно-Західного фронту вийшли на лінію Красноград - Новомосковськ-Синельникове – Красноармійськ - Словянськ** і зав'язали бої на далеких підступах до Дніпропетровська й Запоріжжя. Військами фронту командував **М.Ватутін.**

Війська Воронізького фронту, оволодівши на початку лютого 1943р. Курськом і Білгородом, також перенести дії на територію України і **16.02.1943р. вибили німців з Харкова.** Командуючим Воронізьким фронтом був генерал **П.Голіков.**

Проте невдовзі наступ Червоної Армії було зупинено. Війська відірвалися від тилкових баз, не вистачало досвіду наступальних дій, техніки. А 19.02.1943р. німецьке командування здійснило контрудар з районів Краснограда і Красноармійська. 15.03.1943р. німці знову заопили Харків, а 18.03.1943р. – Білгород. На лінії Коренево-Краснопілля-Гостищево їхній контрнаступ було відбито.

З квітня по липень 1943р. на фронтах панувало відносне затишшя. Сторони готувалися до нових операцій. Червона Армія планувала продовжувати наступ на всіх фронтах. Зі свого боку, воєнно-політичне керівництво Німеччини прагнуло перехопити ініціативу і силами груп армій «Центр» і «Південь» розгромити Південно-Західний фронт у районі Курського виступу.

Курська битва розпочалася 5.07.1943р. наступом німецьких військ і тривала 50 днів. У результаті важких, кровопролитних боїв кращі танкові дивізії Німеччини були знищені. Створилися сприятливі умови для наступу палих операцій Червоної Армії на всіх фронтах, у тому числі і в Україні.

У серпні 1943р. силами Степового та Воронізького фронтів була проведена **Білгородсько-Харківська операція**. В ніч на 23.08. розпочався вирішальний штурм Харкова, а вранці місто було очищене від окупантів.

У планах осінніх операцій 1943р. першочергового значення надавалося розгрому противника на Лівобережній Україні, Донбасі, виходу до Дніпра та захопленню плацдармів на його правому березі.

Німецьке командування, тверезо оцінюючи свої можливості, вирішило перейти до оборони і 11.08.1943р. віддало наказ про будівництво «**Східного валу**», який в Україні проходив по річках Дніпро та Молочна. Німці надавали Дніпру, враховуючи його ширину, багатоводність, високий берег, особливого стратегічного значення.

Поки тривало спорудження «Східного валу», німці всіма можливими засобами стримували Червону Армію на Лівобережжі й Донбасі. Але перевага в живій силі й техніці визначила результати воєнних дій.

8.09.1943р. німецькі війська залишили центр Донбасу – м. Сталіне.

На кінець вересня 1943р. війська Південного і Південно-Західного фронтів, очистивши від противника Донбас, вийшли на рубіж Новомосковськ-Запоріжжя- річка Молочна.

Важкі бої точились і на північ від цього рубежу.

2.09.1943р. німців вибили із Сум, 21-го – з Чернігова, 23-го – з Полтави.

21-22.09.1943р. Червона Армія вийшла до Дніпра в районі Прип'яті.

В ці ж дні радянські війська відкинули противника за Дніпро на ділянці від Дніпропетровська до Запоріжжя.

Всього ж наприкінці вересня 1943р. Червона Армія контролювала 700 км. лівого берега Дніпра.

Надії німців на «Східний вал» почали розвіюватися наприкінці вересня 1943р., коли частини Центрального та Воронізького фронтів при підтримці партизанів і місцевого населення за виключно скрутних умов форсували Дніпро й утворили плацдарми на правому березі на північ і південь від Києва. Війська Степового і Південно-Західного фронтів форсували Дніпро на ділянці між Кременчуком та Дніпропетровськом.

Падіння «Східного валу В ніч на 21.09.1943р. розпочалося форсування Дніпра. Радянські війська захопили 20 плацдармів на правому березі. Робили це з ходу, на підручних засобах, не чекаючи підходу основних сил. **14.10.1943р.**, після кількох невдалих спроб, рад. війська, застосувавши нічний штурм, вибили німців із **Запоріжжя**, а **25.10.1943р.** звільнили Дніпропетровськ і Дніпродзержинськ. Ціною величезних втрат було знищено оборону німців на річці Молочна, очищено від них Північну Таврію.

Відступаючи, німці залишали пустелю - **«випаленої землі»**.

Прагнучи підкреслити виняткову важливість цих операцій й піднести бойовий дух військ, які з виходом в Україну поповнювалися здебільшого за рахунок місцевих жителів, Ставка перейменувала **20.10.1943р. Воронізький, Степовий, Південно-Західний, Південний фронти відповідно у 1-й, 2-й, 3-й, 4-й Українські фронти**.

У перші дні листопада розпочалися вирішальні бої за Київ. Спершу планували наступ з Букринського плацдарму, але назвали невдачі. Різко пересічена місцевість, глибоко ешелована оборона ворога сковували маневр радянських військ, особливо танкових; до того ж виявилась гостра нестача переправних засобів і слабе авіаційне забезпечення. Це призвело до величезних втрат. Тоді, ударні частини 1-го Українського фронту 3.11.1943р., несподівано для противника, перейшли в наступ з Лютізького плацдарму з півночі на південь, у напрямку на Київ. Ставка віддала наказ узяти **Київ** за будь-яку ціну. **6.11.1943р.** столиця України була очищена від нацистів. У визволенні столиці приймала участь чехословацька бригада під командуванням генерала Свободи. Взяття Києва коштувало Червоній Армії 260 тис. життів. Багато її бійців і командирів проявили зразки воїнської звитяги і героїзму. За успішне форсування Дніпра звання Героя Радянського Союзу було присвоєно 2438 бійцям і командирам. В боях за Київ пліч-о-пліч з 1 Українським фронтом брала участь 1-а окрема чехословацька бригада під командуванням Свободи, а також партизани і підпільники.

Т.ч., за порівняно короткий час радянські війська вийшли на лінію Дніпра, від Чорного моря до гирла річки Сож на території Білорусії, здійснили Київську наступальну операцію і створили сприятливі передумови для витіснення гітлерівців з Правобережної України.

Перші заходи радянської влади на визволених територіях:

- Репресії;
- Радянські органи управління;
- Поновлення кріпацької залежності селян від колгоспів та держави;
- Необхідність прославляти партію і Сталіна;
- Перевірка хто чим займався під час окупації;
- Мобілізація – «сірі піджаки»;
- Героїчна праця в тилу як мирного населення так у в'язнів ГУЛАГУ;
- Штрафбати;
- Примусове виселення народів: кримські татари, болгары, греки, вірмени;
- Відбудова н/г.

4. ВИЗВОЛЕННЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ І ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ.

Українські фронти з 20.10.1943р.

Воронізький	1 Український	Жуков	Плацдарм біля Києва
Степовий фронт	2 Український	Конєв	Черкаси -Запоріжжя
Південно-Зах. фронт	3 Український	Малиновський	Черкаси - Запоріжжя
Південний фронт	4 Український	Толбухін	Нікопольський плацдарм
Всього: 2,3 млн. чол.; 29 тис. гармат; 2000 танків; 2370 літаків.			

«Південь» Всього: 1.8. млн. чол.; 17 тис. гармат; 2200 танків; 1460 літаків.

Наступ радянської армії на Правобережній Україні почався з **Житомирсько-Бердичівської** операції, в ході якої війська 1 Укр. фронту завдали поразки групі армій «Південь» і створили можливість оточення ворожих військ під Корсунь-Шевченківському виступі. Цей наступ в планах обох армій мав особливе значення. Радянське командування, щоб продовжити наступ в Україні, передбачало ліквідацію противника в цьому районі. В свою чергу, керівництво вермахту, планувало з цього плацдарму завдати удару по київському угрупованню радянських військ.

24.01.1944р. війська 1 і 2 Укр. фронтів перейшли у наступ на **Корсунь-Шевченківському** виступі. Початок цієї операції був дуже важким, тому що німці проводили постійні контратаки. Але, незважаючи на опір ворога, війська обох Українських фронтів 28.01.1944р. з'єдналися в районі м. Звенигородка. У «котлі» опинились 10 нім. дивізій, багато артилерійських, танкових і саперних частин, загалом майже 80 тис. солдат і офіцерів.

08.02.1944р. німецькому командуванню було пред'явлено ультиматум, але ворог продовжував чинити опір. 10.02.1944р. розпочалась операція по ліквідації Корсунь-Шевченківського угруповання фашистів. Щоб врятувати війська, німецьке командування наказало оточеним битись до останнього набою. Водночас танкові частини Манштейна намагались розірвати кільце оточення. Гітлер особисто телеграфував командуючому оточеними частинами генералу Штеммерману, вимагаючи вести бойові дії б-я ціною.

Щоб не допустити прориву оточення, Червона Армія ввела в бій резерви. Протистояння було кровопролитним. Танкові частини вермахту, що поспішали на допомогу оточеним військам, були від них вже всього за 12 км. Але далі їм просунутись не вдалося. 17-18.02.1944р. німецькі війська здійснили ще одну спробу вирватися з «котла», однак вийти з оточення вдалося лише їх невеликій частині. На честь «нового Сталінграду», Москва салютувала Укр фр. 20 залпами з 224 гармат.

Майже одночасно з цією операцією почалися наступальні дії на **Рівненсько-Луцькому** напрямку. Наступ проходив в складних умовах

заболоченої місцевості та бездоріжжя. Велику допомогу надати партизанські з'єднання Сабурова, Федорова, Бегми тощо. 02.02.1944р. було звільнено Луцьк і Рівне;

30-31.01.1944р. війська 3 і 4 Укр. фронтів розгорнули наступ на **Нікопольсько-Криворізькому** напрямку. Для німців необхідно було будь-якою ціною зберегти цей багатий марганцевими та залізними рудами район. Війська Толбухіна та Малиновського, раптовими ударами прорвали оборону німців і, переслідуючи частини вермахту, визволили Нікополь – 08.02. та Кривий Ріг – 22.02.1944р.

Т.ч., німці були відкинуті від дніпровських рубежів на 80-350 км. Радянські війська починають готуватися до останнього наступу, який мав повністю очистити Правобережну Україну від окупантів.

У березні-квітні 1944р. почався ДРУГИЙ етап грандіозної битви на Правобережній Україні.

Війська 1 Укр. фронту з 04.03. по 17.04.1944р. провели **Проскурівсько-Чернівецьку** операцію, в результаті якої вороже угруповання було розколоте на дві частини. Червона Армія вийшла у передгір'я Карпат.

05.03.-17.04.1944р. війська 2 Укр. фронту в ході **Умансько-Ботошанської** операції розгромили 8-му німецьку армію, вийшли 26.03.1944р. до державного кордону СРСР і перенесли бойові дії до Румунії.

Війська 3 Укр. фронту при підтримці сил Чорноморського флоту успішно здійснили **Одеську** операцію. 28.03. – Миколаїв, 10.04. – Одесу.

Війська 4 Укр. фронту повинні були звільнити **Крим**. 08.04.1944р. почалися бої за півострів. 11.04. – Керч, 13.04. – Сімферополь, 9.05. – Севастополь. 12.05. – весь Крим було звільнено. Німецька армія втратила 100 тис. чол.. і майже половину бойової техніки.

Перемога в Криму мала вражаючі наслідки. У 1941-1942рр. «непереможній» армії Гітлера знадобилося 250 днів, щоб оволодіти Севастополем. А в 1944р. радянські війська за 35 днів здолали кримську оборону, і штурм Севастополя було успішно завершено за 5 днів.

Т.ч., в ході наступальних операцій на Правобережжя та Криму рад. Війська завдали непоправних втрат німцям. Багато дивізій ворога було повністю знищено. Державний кордон СРСР на відстані 400 км. було відновлено. Чорноморський флот повернув свою основну базу в Севастополі і одержав можливість активізувати бойові дії проти союзників III Рейху – Румунії, Болгарії, Угорщини.

Влітку 1944р. розпочався **ЗАКЛЮЧНИЙ** етап визволення України.

13-14.07.1944р. розпочалися бої проти угруповання німецьких армій «Північна Україна» на Рава-Руському та **Львівсько-Сандомирському** напрямках. В результаті потужного наступу були оточені значні сили ворога під Бродами – 60 тис. чол.. Серед розбитих сил вермахту була і дивізія СС «Галичина». Війська 2 і 3 Укр. фронтів в результаті **Яссько-Кишинівської** операції (20-29.08.1944р.) ЧА розбила німецьку групу армій «Південна Україна». **08.10.1944р.** було звільнено останній населений пункт УРСР у межах кордонів 1941р. (ст.. Лавочне).

В жовтні 1944р. в ході **Карпатсько-Ужгородської** операції завершилося визволення території України. 27.10.1944р. був звільнений Ужгород, а наступного дня – решта населених пунктів Закарпаття.

28.10.1944р. – день звільнення всієї України.

5. УЧАСТЬ УКРАЇНЦІВ В ЗАВЕРШАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЯХ ДСВ. НАСЛІДКИ ДСВ ДЛЯ УКРАЇНИ.

22 місяці тривала битва за визволення України.

Після вигнання ворога з України бойові дії перенеслися на територію Східної та Центральної Європи.

Війська 1 Укр. Фронту визволяли польські землі, а в квітні-травні 1945р. разом з Білоруськими фронтами штурмували Берлін, провели Празьку операцію, в ході якої був завершений розгром нацистської Німеччини.

2, 3,4 Укр. Фр. звільняли Румунію, Угорщину, Югославію, Австрію, ЧСР.

Війська 2 Укр. Фронту взяли участь у розгромі Квантунської армії Японії, частини якої знаходилися на Далекому Сході.

Рад. бойовими нагородами було відзначено 2,5 млн. воїнів України; 2069 – звання Героя СРСР (при загальній кількості 11 605).

Серед 113-ти двічі Героїв СРСР – 32 з України.

Серед тричі Героїв СРСР (всього 4) – Іван Кожедуб.

Повні кавалери солдатського ордену Слави: І.Драченко з Черкащини; П.Дубинда з Херсонщини; С.Половинець з Житомирщини

55 укр. повторили подвиг О.Матросова, заклавши собою амбразуру ворожого дзоту.

Бабюк І., Вдовенко І. як білорус Гастелло, скерували свої літаки на угруповання німців.

Воїни України воювали на всіх фронтах і брали участь у найбільших битвах ДСВ: 20 українців удостоєні звання Героя СРСР за битву під Москвою; 68 – під Ленінградом; 15 – під Сталінградом; 30 – під Курськом; 200 – за визволення Білорусії; 143 – за визволення Прибалтики; 100 – за Берлінську операцію.

Українці серед воєначальників: маршали С.Тимошенко, Р. Малиновський, А.Єрьоменко, П.Рибалко, С.Руденко; генерали К.Москаленко тощо.

Маршали й генерали укр. походження очолювали більше половини з 15 фронтів, які діяли в період боротьби з німецькими загарбниками.

Почесне звання «Місто-герой» : Київ, Одеса, Керч, Севастополь.

120 тис. українців брали участь у війні з нацистами у складі польських, чехословацьких, американських, канадських, французьких арміях.

Наслідки війни:

1. Людські втрати (прямі та непрямі):

- знищили і замучили – 4 496 547 (мирні жителі та військовополонені);
- 2 023112 вивезли до Німеччини у рабство;
- 2 500000 загинуло в боях;
- це становило 40% всіх втрат СРСР;

- померлі від хвороб, депортованих, емігранти, втрати в природному прирості – 14,5 млн.;
- з чоловіків 1923-1924рр. народження залишилося в живих 3%.

2. Матеріальні втрати:

- зруйнували 714 міст;
- 28 тис. сіл;
- зруйновано 2 млн. будівель; без житла – 2 млн. осіб;
- 17 тис. підприємств, де було зайнято 2,3 млн. чол.;
- зруйновано 27 тис. колгоспів та їх майно;
- 19 тис. бібліотек;
- 32 тис. навчальних закладів;
- 127 тис. електромоторів;
- 81 тис. метало ріжучих верстатів;
- 29 тис. залізничних колій;
- 14 тис. поштово-телеграфних закладів;
- 18 тис. лікувальних закладів;
- завдали майнових збитків на суму 285 млрд. крб.. у держ. цінах на 1941р.

3. Політичні наслідки:

- відновлення радянської влади;
- поновлення репресій;
- громадянська війна на західноукраїнських землях;
- українці стали «зрадниками».

4. Міжнаціональні відносини, національний склад:

- підвищився авторитет СРСР і УРСР;
- зменшення українців та національних меншин в Україні;
- збільшення росіян;
- зародження національних проблем в Україні.

Т.ч., ціна перемоги виявилася занадто дорогою.

В історичній і публіцистичній літературі на це питання існує дві точки зору:

1. Це був результат раптового нападу німців та їх жорсткої окупаційної політики, безжального знищення мирного населення.
2. Це був результат сталінської системи, яка не цінувала людського життя; перемога б-я ціною; завалити ворога трупами своїх солдатів.

Джерела перемоги:

- Переваги централізованої, командної системи управління ек-ою і суспільством, пристосованої до надзвичайних ситуацій.
- Організаційна і партійно-політична діяльність комуністичної партії.
- Патріотизм, мужність і героїзм народу.
- Висока ступінь соціально-політичної єдності суспільства.
- Полководче мистецтво воєначальників.
- Інтернаціональна єдність народів СРСР.
- Вплив природно-кліматичних факторів.

Сучасні історики роблять спробу переглянути характер ВВВ, дати їй нову оцінку, мовляв, це було лише відстоювання інтересів сталінської імперії. З цим не можна погодитись. Народ захищав в першу чергу свою землю від агресора. Тому й війна для нього була по-справжньому Вітчизняною, Визвольною, Справедливою. Воїни-українці, наприклад, виявили найкращі риси характеру – мужність, героїзм, жертвність в ім'я рідної землі.

Питання на закріплення

1. Охарактеризуйте процес приєднання Західної України до СРСР.
2. Розкрийте суть радянзації Західної України в 1939р.
3. Назвіть причини нападу Німеччини на СРСР.
4. Назвіть найбільші визвольні операції 1943 – 1944рр.
5. Охарактеризуйте процес відновлення радянської влади в УРСР.
6. Виділіть наслідки ДСВ для УРСР.
7. Чому населення Криму було проголошено ворогами народу?
8. Попрацюйте над поняттями?
9. Коли була остаточно визволена вся територія України?